

Вітаємо, дорогі друзі!

Команда мовного компонента «Навчаємось разом» продовжує підтримувати вчителів в умовах, що склалися. У цих матеріалах ми намагалися зібрати для Вас корисні ресурси й інструменти. Будемо раді, якщо вони допоможуть організувати Вашу діяльність ефективно за обставин, що склалися.

Чекаємо на відгуки й просимо залишати свої пропозиції щодо подальших матеріалів на сторінці <https://www.facebook.com/navchaemos.razom> або надсилати їх на електронну адресу oksana.nesterova@fcg.fi

Ваша команда «Навчаємось разом»

Цей матеріал був створений за фінансової підтримки Європейського Союзу та Міністерства закордонних справ Фінляндії. Висловлені в цьому матеріалі думки жодним чином не відображають офіційну точку зору Європейського Союзу чи Міністерства закордонних справ Фінляндії.

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК ЩОДО ПРОЦЕСУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Навчальний рік добігає кінця, тому ми б хотіли поговорити про надзвичайно важливий для всіх – учнів, батьків, учителів – його етап. Ідеться про підсумкове оцінювання й зворотний зв'язок щодо процесу навчання. Його вагу неможливо переоцінити, особливо в дистанційних умовах.

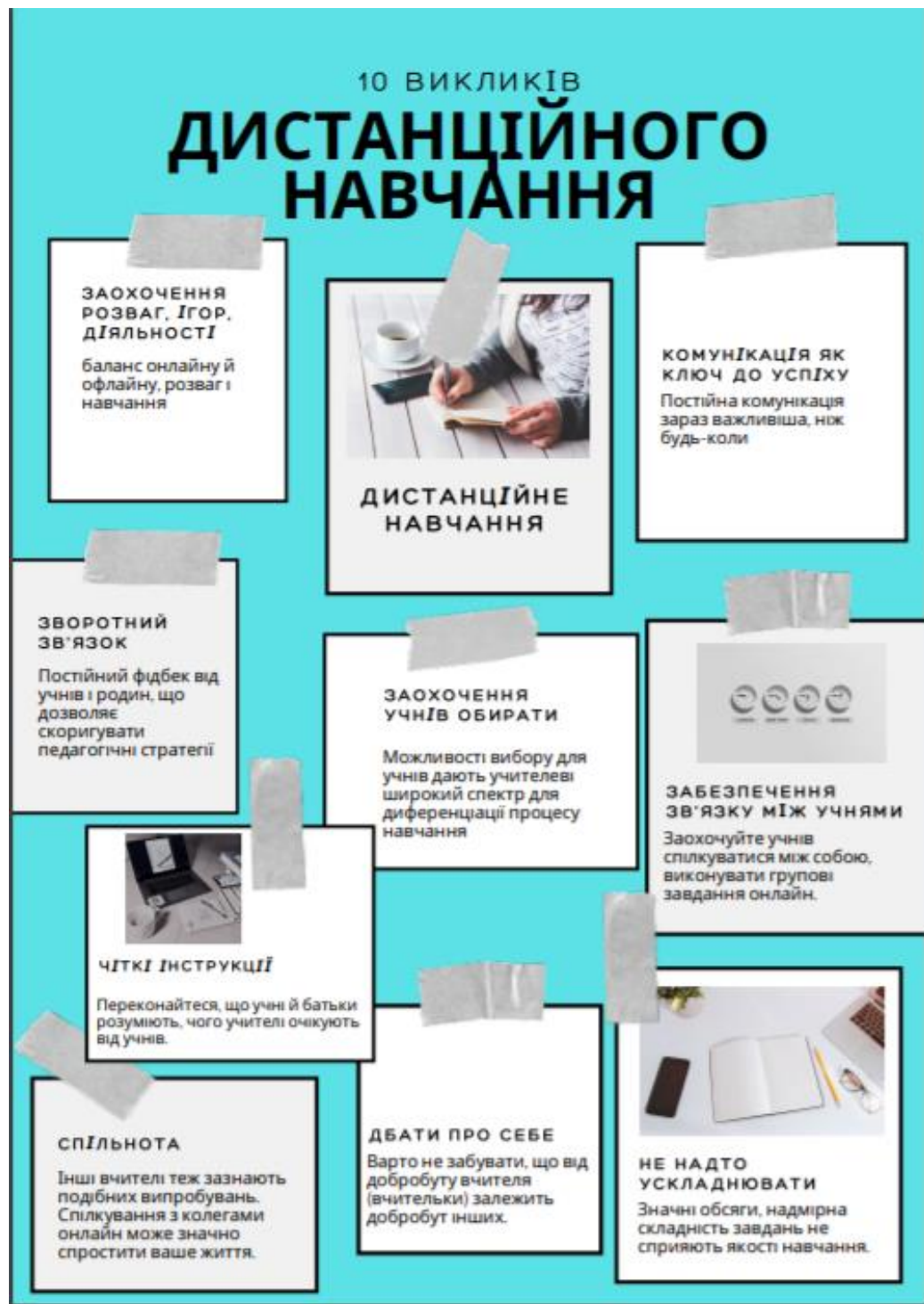
Навчання під час карантину привернуло увагу до різних аспектів освітнього процесу; воно багато в чому змінило наші ментальні установки щодо того, яким має бути педагогічний процес і за якими критеріями оцінювати успішність учнів і вчителів.

НАВЧАННЯ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ: МЕНТАЛЬНІ УСТАНОВКИ

ЯК ЗМІНЮЄТЬСЯ ПЕДАГОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

- СТАВЛЕННЯ ДО ПОМИЛОК**
Почніть із порозуміння з собою. Насправді неможливо перейти на дистанційне навчання без великої кількості спроб і помилок. Помилка - частина процесу навчання. Не лише учнів, а й учителів.
- НОВИЙ ДОСВІД**
В умовах дистанційного навчання постулат про "чітке дотримання регулярних правил і норм" не завжди спрацьовує. Актуальним стає питання "Як забезпечити багатий досвід для всіх учнів, коли вчителя фізично нема поруч?"
- ОБСЯГИ МАТЕРІАЛУ**
Тема, яка зазвичай потребує у вас одного уроку, щоб викладати в класі, імовірно, під час дистанційного навчання забере вдвічі більше часу.
- СОЦІАЛІЗАЦІЯ**
"Немає людини, яка була б, ніби острів..." Ізоляція може гнітити як учителів, так і учнів. Емоційний і соціальний контексти навчання стають надважливими. Навчати в таких умовах надзвичайно складно, тому потрібна бодай віртуальна компанія людей, які переживають те саме.
- ІНКЛЮЗИВНІСТЬ**
Умови й можливості навчання в різних учнів різні. Як забезпечити справедливість? Як оцінювати?
- МИ ВПЕВНЕНІ ЩО "НЕ ВИЙДЕ" ДО ТОГО МОМЕНТУ, КОЛИ ПОЧИНАЄ ВИХОДИТИ**
Відкритість і гнучкість. Відчай - пауза - проговорювання проблеми - пошук шляхів вирішення - успіх.

Значущий зміст і контексти для оцінювання можуть допомогти учням, привернути їхню увагу й спонукати ділитися своєю роботою й розповідати про процес навчання.

Учні повинні брати активну участь в оцінюванні. Коли вони розуміють критерії та процедури оцінювання й беруть на себе відповідальність за оцінювання якості, обсягу та процесів власної діяльності, вони розвивають навички самооцінювання. Кінцева мета оцінювання полягає в тому, щоб виховати незалежних осіб, які будуть навчатися впродовж усього життя, а також регулярно контролювати й оцінювати власний прогрес.

Крім того, якісний процес фінального оцінювання може виявити непорозуміння в навчанні учнів, забезпечити коригуючий зворотний зв'язок і визначити напрямки для подальшого навчання.

Пам'ятайте: оцінювання посилює навчальний процес.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Ministry for Foreign
Affairs of Finland

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

ПРОЕКТ СПІВФІНАНСОВУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

FCG.

Особиста рефлексія учня та самооцінювання

Особиста рефлексія може бути структурована вчителем або учнями, може містити відповіді стосовно всього процесу навчання. Учителі можуть ефективно скеровувати саморефлексію учнів.

Під час самооцінювання учні:

- розмірковують про те, що вони дізналися і як вони це зробили;
- контролюють і регулюють навчання в процесі навчання;
- бачать свої сильні сторони, а також напрямки, за якими потрібно працювати;
- усвідомлюють свою відповідальність за навчання;
- оцінюють якість своєї роботи та знань;
- ставлять цілі для майбутнього навчання та планують шляхи досягнення цих цілей;
- відстежують власний прогрес.

Для підвищення ефективності навчання вчителі можуть надати учням можливість порівняти інформацію самооцінювання з інформацією, отриманою в результаті оцінювання вчителем. Такий тип взаємодії між учителем та учнем спонукає учнів чесно та вдумливо оцінювати власну роботу та брати на себе відповідальність за своє навчання.

Варто також зауважити, що учні можуть брати більше відповідальності за навчальний процес, якщо оцінюватимуть власний успіх до того, як їх оцінить учитель або однолітки.

Нижче наводимо приклад анкети учня для самооцінювання. Її можна розіслати учням у форматі документа Word або оформити за допомогою GoogleForm (<https://docs.google.com/forms/>) і поширити серед учнів класу. Відповіді будуть узагальнені автоматично й ви матимете досить широку картину для всього класу.

Примітки.

1. Якщо є потреба, допоможіть учням, які погано володіють українською мовою, із поясненням сутності питань. Можливо, питання анкети потребуватимуть паралельного перекладу мовою, яка для учня/учениці є рідною.
2. Під час перегляду результатів анкетування НЕ варто зважати на мовленнєві помилки учнів й, тим паче, оцінювати їх. Головною є рефлексія учня/учениці.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Ministry for Foreign
Affairs of Finland

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

ПРОЕКТ СПІВФІНАНСОВУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

FCG.

АНКЕТА САМООЦІНЮВАННЯ УЧНЯ

Прізвище, ім'я _____

Клас _____

1. Розподіліть пропоновані навички у відповідну комірку таблиці.

- ✓ я можу пояснити, для чого я навчаюся
- ✓ умію контролювати свій процес навчання (використовую планувальники, ефективно розподіляю час для навчання й відпочинку тощо)
- ✓ умію виконувати вказівки вчителя
- ✓ ретельно виконую завдання
- ✓ за потреби ставлю уточнювальні питання, прошу пояснити незрозумілі моменти
- ✓ продуктивно використовую час занять
- ✓ беру участь у заняттях
- ✓ добре працюю в групах
- ✓ працюю добре самостійно
- ✓ спілкуюся з батьками щодо навчання
- ✓ використовую різні джерела для виконання завдань
- ✓ перевіряю якість і достовірність інформації, яку використовую
- ✓ розрізняю факти й судження
- ✓ умію рефлексувати щодо свого навчання

Я постійно й ефективно практикую такі навички	Я використовую ці навички, але нерегулярно
Я хотів(ла) б додати ці навички у свій процес навчання	Я не знаю, як ефективно застосовувати ці навички

2. Заповніть своїми відповідями порожні рядки.

Ставлення/поведінка. Коротко опиши своє ставлення до процесу навчання. Твоя поведінка допомагає чи заважає тобі вчитися? Що можеш ти / твої батьки / учителі зробити, щоб допомогти тобі робити позитивні, продуктивні вибори під час навчання? Будь конкретним(ою)!

Зусилля. Чи достатньо зусиль ти інвестував(ла) у своє навчання? Як ти справлявся(лася) зі складнощами? Чи намагався(лася) ти знайти для себе навчальний виклик і подолати його? Чи пишаєшся ти своєю роботою впродовж навчального року? Поясни.

Вивчення предмету. Назви теми (вправи), в опануванні/виконанні яких ти був(ла) найуспішнішим(ою). Що допомогло тобі бути успішним(ою)? Опиши теми, із якими тобі було складно. Як учителі, однокласники чи батьки можуть допомогти тобі з цими зонами?

Цілі. Обери й запиши одну навчальну ціль, яку б ти поставив(ла) перед собою на наступний рік. Як ти плануєш її досягти? Як учителі, однокласники чи батьки можуть допомогти тобі з досягненням цієї цілі?

Побоювання. Чи є щось, що викликає в тебе тривогу (зі сфери навчання, соціалізації тощо) й чим ти хотів(ла) поділитися з кимось?

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Ministry for Foreign
Affairs of Finland

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

ПРОЕКТ СПІВФІНАНСОВУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

FCG.

На основі відповідей учнів і спостережень за їхньою діяльністю впродовж року, учитель(ка) може надати ефективний зворотний зв'язок для учнів і батьків.

Зверніть, будь ласка, увагу на кілька принципів ефективного відгуку вчителя щодо успішності учнів.

Конструктивний зворотний зв'язок від учителя є:

- ✓ конкретним – таким, який дає чітке розуміння сильних сторін і зон для вдосконалення;
- ✓ продуманим, що свідчить про те, що вчитель(ка) доклав(ла) певного часу й зусиль, щоб зрозуміти потреби учня(учениці);
- ✓ таким, який стосується критеріїв щодо результатів навчання й містить пояснення, як учитель(ка) виставив(ла) оцінку;
- ✓ пов'язаним із матеріалом усього предмету, щоб учень/учениця знав(ла), де (за потреби) знайти інформацію для вдосконалення своєї роботи;
- ✓ сфокусованим на найважливіших моментах для вдосконалення, замість того, щоб переобтяжувати другорядними деталями;
- ✓ написаний доступною мовою (без використання жаргону, специфічних термінів тощо);
- ✓ чесним;
- ✓ справедливим – як щодо похвали, так і щодо критики;
- ✓ таким, який підтримує і надихає, фокусуючись на результатах діяльності, а не характеристиці особистісних якостей учня;
- ✓ персоналізованим, зі звертанням до конкретного учня/учениці на ім'я.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Ministry for Foreign
Affairs of Finland

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

ПРОЕКТ СПІВФІНАНСОВУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

FCG.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ЗАЛУЧЕННЯ УЧНІВ

У цьому розділі ми продовжуємо розглядати можливості застосування підходу «дизайн-мислення» або його окремих елементів у навчальному процесі в школі. Як ми вже згадували в попередньому випуску, основним слоганом дизайн мислення є:

«Придумай. Зроби. Зламай. Повтори»

Отже, підхід «дизайн-мислення» дозволяє дітям займатися всім тим, що вони обожнюють: щось винаходити, створювати власними руками, потім ламати й робити ще краще. Усі мабуть пам'ятають, як у дитинстві розбирали бабусин годинник чи улюблений магнітофон татка, щоб лише подивитись «А як же він зроблений?» або «Чому він працює?». Правда, багато речей так

і не виживали після наших експериментів 😊, але ми отримували купу позитивних емоцій у процесі, нові знання, ну й, звичайно, наганяй від батьків за результатами нашої творчості. Застосовуючи «дизайн-мислення», ми даємо дітям те саме, окрім «наганяю», звісно. Далі пропонуємо познайомитися детальніше з одним із інтерактивних інструментів «дизайн мислення», який можна застосувати під час будь-якого уроку.

Що нам дає застосування інтерактивних методів у навчанні? По-перше, це мотивація учнів. Під час «лекційних» занять учні можуть втрачати зацікавленість та увагу, тоді як інтерактивні методи роблять заняття більш захоплюючими, веселими і підвищують активність учнів, дають їм можливість опанувати практичні навички. По-друге, інтерактивні методи полегшують роботу самому вчителю. Використовуючи їх, учитель може краще оцінити, наскільки учні опанували матеріал, і відповідно корегувати навчальний процес і підходи.

Брейнстормінг

Брейнстормінг (від англ. *brainstorming*), також трапляються терміни «мозкова атака» або «мозковий шторм», є ефективним методом генерування нових ідей або пошуку рішень для певної проблеми. Цей метод розвиває здатність учнів мислити критично й об'єктивно розглянути проблеми з різних боків.

По суті, «брейнстормінг» є нічим іншим, як стихійною руйнацією наявних стереотипів і створенням принципово нових рішень та ідей.

Завдяки груповій формі взаємодії учасників процесу мозкової атаки, кожен повинен мати можливість висловитися.

А ви знали?

Мозковий штурм як технологія генерування нових ідей для бізнесу була розроблена ще в 1953 році американським винахідником, психологом та підприємцем А. Озборном.

Однак задовго до Озборна подібну стратегію використовували на парусних судах, на яких у важких і небезпечних ситуаціях скликали корабельну раду, де по черзі висловлювався кожен. Спочатку свої пропозиції щодо вирішення проблеми висловлював юнга, а потім ранг за рангом доходила черга й до капітана. Усі озвучені ідеї обговорювали, а для втілення в реальність обирали найкращі.

Які переваги брейнстормінгу?

Брейнстормінг у класі мотивує учнів вільно висловлювати думки та власні ідеї з певної теми. Оскільки не існує правильних і неправильних відповідей, під час сесій «мозкового штурму» для учнів створюється певний майданчик, де вони можуть висловити свої думки і не боятися зазнати невдачі. Застосовуючи вже наявні знання, учні можуть сформулювати зв'язок між темою, що обговорюється, та тим, що вони вчили раніше. Це також заохочує їх слухати й аналізувати ідеї однокласників, виховуючи в них повагу до думок інших. Також брейнстормінг – це чудовий інструмент для роботи з інклюзивними групами. Часто діти із спеціальним навчальними потребами кажуть «Я не знаю». Однак за допомогою техніки «брейнстормінг» дитина називає перше, що спадає їй/йому на думку. Брейнстормінг гарантує успіх учням з особливими потребами, оскільки в ньому не існує правильних чи неправильних відповідей.

Брейнстормінг також є гарний інструментом для роботи перед дзвінком (коли вам треба заповнити час 5–10 хвилин).

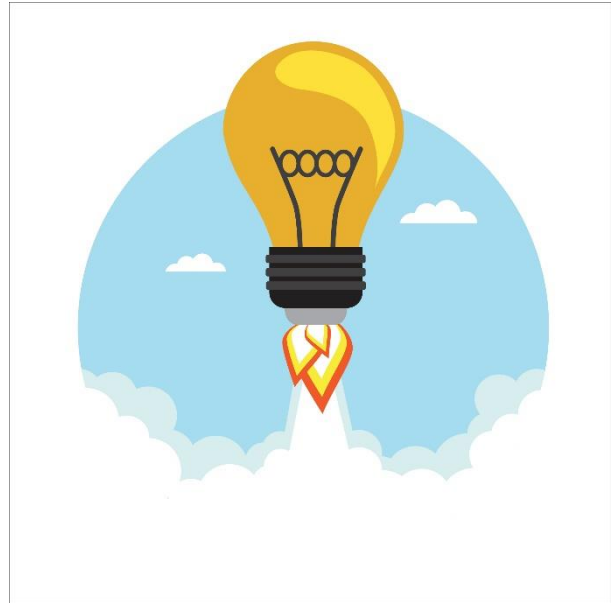
Однак у будь-якого методу є певні перестороги та недоліки, які слід враховувати при плануванні заняття.

ПЛЮСИ	МІНУСИ
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Рівноправність учасників процесу ✓ Наочність за допомогою постійної фіксації ідей ✓ Позитивна мотивація ✓ Розвиток інтересу до пізнання	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Можливість зациклення на одній ідеї, її повторення (так званий «затор») ✓ При неправильному поділі класу на групи можливе домінування лідерів, мінімальна частка участі інших

Як уникнути ризиків під час проведення мозкової атаки? Враховуйте психологічні особливості учнів, формуйте групи з дітей різного рівня навчальної підготовленості, чітко плануйте напрямки пошуку.

З чого почати?

Збоку сесії брейнстормінгу можуть здаватися неорганізованою та неструктурованою діяльністю, однак встановлення певних правил допоможе вам провести заняття без проблем. Ці правила обов'язково треба повідомити учням. Ось певні підказки, які можуть вам стати у пригоді під час проведення сесії брейнстормінгу:

- 👉 **Обговорюйте, а не сперечайтесь!** Під час мозкового штурму немає переможців або переможених. Усі ідеї розглядаються і є рівноцінними. Учитель повинен управляти процесом, щоб створити доброзичливу атмосферу, дружню дискусію. Необхідно слідувати за тим, щоб кожен учень брав участь в обговоренні.
- 👉 **Генеруйте відповіді!** Формулюйте запитання для обговорення таким чином, щоб учні могли згенерувати якомога більше ідей. Бажано підготувати також перелік додаткових запитань, які можуть спрямувати думки учнів у правильному напрямку, якщо дискусія «зависла» або діти відійшли від теми. Також учні повинні записувати свої ідеї, щоб жодна ідея не була забута.
- 👉 **Установіть часові рамки!** Тривалість залежить від складності теми обговорення. У кінці заняття учні повинні ще раз підсумувати всі обговорені ідеї. Робота над новими ідеями є дуже захоплюючим, але виснажливим заняттям, коли наш мозок працює на повну потужність. Сесія брейнстормінгу не може тривати більше однієї години.
- 👉 **Учитель у ролі фасилітатора.** Учитель координує та керує процесом брейнстормінгу. Однак зберігайте нейтралітет, не давайте оцінок, суджень або коментарів щодо ідей. Ви можете лише ставити уточнювальні запитання, щоб чітко окреслити ідею/пропозицію. Усі ідеї мають бути зафіксовані. Оберіть помічника (якщо це не молодші класи), який може швидко та зрозуміло записати ідеї.

Отже, основні правила будь-якого брейнстормінгу:

- 👉 Не існує неправильних відповідей!
- 👉 Зберіть якомога більше ідей!
- 👉 Фіксуйте всі ідеї! (для їх аналізу ще буде час). Фіксуйте навіть повторення, так жоден учень не відчуватиме, що його ідея була відхилена з самого початку.
- 👉 Не критикуйте і не давайте оцінку ідеям! Ідеї просто записуються.

Необхідний інструментарій та умови: дошка або фліпчарт, кольорові маркери, олівці, ручки, аркуші паперу різного формату (A4, A3, ватман), картки для записів, стікери, позитив і гарний настрій 😊. Розсадка – коло (залежно від кількості груп).

Пам'ятайте про час проведення сесії брейнстормінгу! Під час мозкової атаки – креативного мислення – наш мозок функціонує на повну. Обирайте час для сесії, коли учні енергійні та в гарному настрої, від цього значно залежить успіх вправи.

Етапи сесії брейнстормінгу

Зазвичай, залежно від різновиду, будь-яка мозкова атака складається з 2-3 етапів або сходинок:

Класичний брейнстормінг

1. Висування ідей (приймаються будь-які пропозиції, думки, навіть фантастичні. Повна заборона на критику).
2. Обговорення озвучених ідей. Ідеї аналізуються, а не критикуються. Відбір та ранжування найкращих ідей.
3. Вибір найбільш вдалої ідеї/ генерування нової ідеї на базі переліку найкращих думок.

Поради щодо фасилітування сесій брейнстормінгу

Залежно від ситуації та теми дискусії ви можете обрати різні підходи до організації заняття.

❖ **Простий брейнстормінг**

Запишіть питання для дискусії на дошку або фліпчарт і попросіть учнів додати власні ідеї. Після закінчення часу учні зможуть озвучити ідеї ще раз разом.

❖ **Брейнстормінг у групах**

Об'єднайте клас у групи. Усім групам дайте одну й ту саму тему для обговорення, аркуш паперу, щоб записувати ідеї, а також чітко визначений час на обговорення. Після закінчення часу кожна група повинна обрати учня, який представить ідеї групи. Також учням можна дати ще один аркуш паперу, де вони будуть записувати ідеї, що були відхилені групою. Це дозволить учням згенерувати та зрозуміти всі ідеї, представлені на сесії.

❖ **Брейнстормінг у парах**

У цій стратегії учні об'єднуються в пари, обговорюють і записують власні ідеї.

❖ **Метод пирога**

Учитель креслить коло, у центрі якого записують тему для обговорення. Коло ділять на 4 або 6 частин, у кожній записують підтему. Учитель просить учнів згенерувати ідеї для кожної підтеми; усі ідеї записують. У результаті сесії ми отримаємо цілу карту ідей для визначеної загальної теми.

❖ **Картковий метод (брейнрайтинг)**

При застосуванні цього методу учням пропонується записати на картці свої ідеї й передати її сусіду праворуч. Учні праворуч читають ідеї, що записані на картці, та додають власні. Таким чином, картка передається в класі по колу, де кожен додає щось своє. Процес повинен займати не більше 15 хв. Якщо хтось із учнів не має що додати, він/вона може записати питання для обговорення іншими учнями. Після того, як усі картки пройдуть у класі по колу, учитель збирає їх і зачитує ідеї перед класом. Починається обговорення.

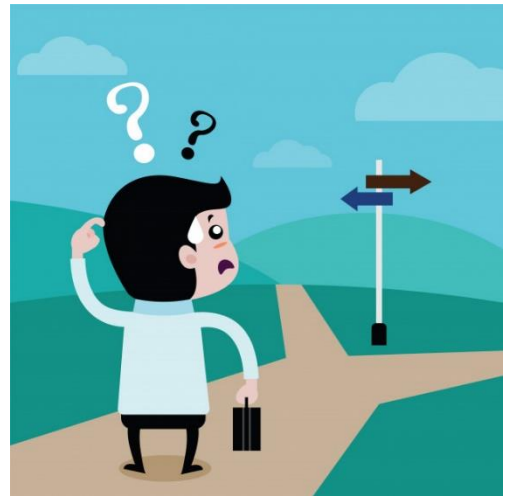
Різновиди брейнстормінгу

❖ Зворотний брейнстормінг

Учням надають уже виконану роботу з певними помилками та недоліками. Вони отримають завдання:

1. Знайти помилки та недоліки.
2. Розробити план/проект нової роботи з усунення виявлених помилок.

Наприклад, учням пропонується невдалий приклад будиночка для ляльки. Разом вони визначають помилки майстра, розробляють креслення «правильного будинка». Або ж учням пропонують коротку історію про хлопчика, що заблукав, який, користуючись мапою, повинен пройти від озера до лісу. Учні повинні проаналізувати, чому хлопчик заблукав, знайти помилки на мапі й скласти правильну мапу місцевості.

❖ Тіньовий брейнстормінг

Такий різновид брейнстормінгу застосовується відповідно до психологічних особливостей окремих учнів, які не можуть проявляти свої творчі здібності під час дискусії. За таких умов для залучення всіх учнів до процесу клас об'єднують у дві групи: активна та тіньова. Активна група генерує ідеї, представники «тіньового кабінету» спостерігають, письмово фіксують власні ідеї, які в них виникають під час дискусії.

На наступному етапі всі разом обирають найкращі ідеї, удосконалюють їх або розробляють нові на основі наявних пропозицій.

❖ Комбінований брейнстормінг

Класичний, зворотний і тіньовий види мозкової атаки можуть використовуватись у різних комбінаціях.

Щоб розворушити й активізувати розумову діяльність учасників мозкової атаки, можна застосувати подвійну класичну мозкову атаку. Робота довкола однієї проблеми здійснюється на двох уроках, перерва між цими уроками повинна бути декілька днів. Під час перерви між першим і другим мозковим штурмом наша підсвідомість продовжує генерувати ідеї.

Комбінацію зворотного й класичного мозкового штурму можна застосувати для аналізу виконаної роботи на першому етапі, виявлення її недоліків та розробки принципово нового проекту на другому етапі.

❖ Індивідуальний брейнстормінг

Мозкова атака індивідуального типу подібна до колективного класичного брейнстормінгу. Одна людина генерує та записує власні ідеї (до 10 хвилин). Аналіз і вибірку ідей виконують через декілька днів.

Цей метод можна поєднувати з колективним брейнстормінгом. Перший етап: запис власних ідей щодо проблеми (це може бути домашнє завдання перед заняттям); другий етап – групове обговорення тієї самої проблеми на уроці.

❖ Човниковий брейнстормінг

Такий різновид мозкової атаки розроблений для людей, чиї критичні здібності не дозволяють розвивати власні ідеї. Ураховуючи ці особливості, учитель об'єднує клас у дві групи. Одна група «генераторів» розробляє свої пропозиції та передає їх групі «критиків». Після обробки та вдосконалення найбільш перспективних ідей завдання знову передають генераторам. Такий взаємний обмін ідеями можна проводити також, наприклад, між двома паралельними класами.

❖ «Соло»

Цей вид мозкового штурму може бути індивідуальний або колективний. Учитель ставить глобальне запитання, інформацію щодо якого учні збиратимуть протягом усього періоду вивчення певної теми. Ідеї та пропозиції, що виникають, діти фіксують на спеціальних картках / у зошиті. «Штурм» можна запустити на початку теми, а результати обговорити наприкінці.

❖ Візуальна мозкова атака

Сутність методу полягає в малюванні ідей, що виникають. Наприклад, на уроці історії чи літератури учням пропонується вислів, що найкраще відображає тему/ сутність уроку.

Етапи проведення:

1. Діти в групах обговорюють зміст фрази, роблять до неї ілюстрацію із своїм розумінням проблеми. Це може бути колаж ідей.
2. Представники кожної групи виходять до дошки, показують свої малюнки й аргументують таке зображення вислову.
3. Спільне висування ідеї на підставі наявних думок, робиться спільна ілюстрація.

Брейнстормінг і вивчення мови

Метод «брейнстормінгу» часто застосовують під час вивчення мови для поповнення словникового запасу, розвитку понятійного апарату або аналізу літературного твору.

Прості приклади тем для брейнстормінгу:

- Що буває круглим?
- Скільки речей білого кольору? синього? зеленого? тощо.
- Що потрібно для подорожі?
- Скільки видів комах, тварин, квітів, дерев ви знаєте?
- Скількома способами можна щось сказати? (прошепотів, гукав, кричав, реготав тощо)
- Про які речі ти можеш сказати *солодкий?, солоний?, кислий?, гіркий?* тощо.
- Скількома способами можна описати океан? гори? тощо.
- Що було б, якщо не було б машин? дощу? метеликів? тощо
- Що було б, якби всі машини були жовтими?
- Що робити, якщо ви потрапили у бурю? землетрус? тощо
- Що було б, якщо ніколи не припинявся б дощ?
- Що було б, якщо до школи треба було б ходити цілий рік? тощо.

Брейнстормінг у формі ігор

○ Багатоцільові предмети

Учитель демонструє класу предмет (будь-який), дає учням декілька хвилин (5–6) подумати, як можна застосувати цей предмет. Потім діти обмінюються своїми ідеями.

Наприклад: «Що можна робити виделкою?» Варіанти відповідей: виделкою можна їсти, розчісувати волосся, відкривати банки, змішувати інгредієнти або чистити каструлі. Не так погано для звичайної виделки. Гра «Багатоцільові предмети» спонукає до креативності, а також дуже цікаво й весело слухати ідеї учнів.

○ Час рими

Об'єднайте учнів у групи. Роздайте аркуші «Час рими». Поставте таймер і попросіть учнів придумати якомога більше рим для кожної групи. Виграє група з найбільшою кількістю придуманих рим.

Усі ваші учні поети, вони просто про це ще не знають.

Аркуш «Час рими»

Придумайте в групах якомога більш рим для цих слів

Кішка	Ложка
Весна	Миша

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ

В умовах карантину вчителів важко підтримувати емоційний зв'язок з учнями. Багато школярів відчувають високий рівень стресу через пандемію коронавірусу. Вони розлучилися з друзями і постійно залишаються вдома; щодня чують новини про розповсюдження хвороби.

Одним із дієвих способів, яким ви можете підтримувати учнів під час дистанційного навчання, є використання елементів соціально-емоційного навчання (social-emotional learning).

Соціально-емоційне навчання – це процес, завдяки якому діти та дорослі отримують й ефективно застосовують знання, ставлення та вміння, необхідні для розуміння й управління емоціями, встановлення та досягнення позитивних цілей, відчуття та виявлення співпереживання щодо інших, встановлення та підтримки позитивних стосунків і прийняття відповідальних рішень.

Компонентами соціально-емоційного навчання є:

- самоусвідомлення;
- самоменеджмент;
- соціальні навички;
- навички налагодження взаємодії;
- уміння відповідально приймати рішення.

Пропонуємо декілька порад, щоб допомогти вам підтримати учнів в умовах дистанційного навчання.

1. Регулярно підтримуйте контакт із учнями та їхніми родинами. Організація постійного та систематичного зв'язку з учнями та їхніми родинами позитивно вплине на налагодження емоційного контакту між учасниками освітнього процесу.

2. Навчайте учнів, як учитися, тобто ключовим є оволодіння школярами навчальними стратегіями. Ними можуть оволодіти учні будь-якого віку та класу, і вони є необхідними для виконання завдань в умовах дистанційного навчання. Це уміння працювати на різних дистанційних платформах, у різних форматах (відеоконференції, робота на дистанційних платформах тощо) та з різними видами завдань. Пам'ятайте, що необхідно диференціювати допомогу учням із різними стилями сприйняття навчального матеріалу.

3. Читайте та обговорюйте з учнями актуальні новини. Це допоможе їм отримати необхідну інформацію про поточні події, а також критично оцінити її. Обговорення актуальних новин створить можливості для учнів поговорити про свої почуття, емоції та виклики, із якими вони мають справу. Це стане в пригоді для формування соціальної обізнаності й емпатії.

4. Змодельуйте для учнів завдання, під час виконання якого школярі стануть «помічниками». Залучення учнів до активної діяльності знижує рівень тривожності та депресії. Цікавим прикладом такого завдання є інформація про групу дітей із назвою «Ніндзя-помічники», які організовують допомогу старшому поколінню. Ви можете запропонувати школярам такі завдання:

- Почитай книгу молодшому брату/молодшій сестрі або допоможи йому/їй із домашнім завданням.
- Створи відео, щоб допомогти однокласникам або іншим дітям не нудьгувати в умовах карантину.
- Створи відеорецепт твоєї улюбленої страви.
- Зателефонуй або надішли листівку комусь, хто залишився сам під час карантину.

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Ministry for Foreign
Affairs of Finland

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

ПРОЕКТ СПІВФІНАНСОВУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Щоб реалізувати навчальну мету завдань, учні можуть написати рефлексивну роботу щодо того, як вони його виконували, які сильні та слабкі сторони отриманого результату. Також попросіть учнів презентувати проєкт для інших школярів. Ключовим є те, що не варто обмежувати учнів щодо формату виконання завдань; це може бути описовий звіт, створене відео або розповідь у вигляді коміксу.

Уміння розпізнавати та керуватися емоціями є наскрізними, тобто воно є частиною соціально-емоційного навчання, його розвиток може бути інтегрованим у будь-який навчальний предмет усіх ланок навчання. Пропонуємо вашій увазі вправу для розвитку емоційного інтелекту «Шукачі скарбів: емоції» (для учнів початкових класів). Навчальна мета, зокрема для уроків української мови, – розвиток навичок читання й умінь висловлювати інформацію письмово.

Завдання – навчитися розпізнавати й вказувати на речі та явища, які викликають ті чи інші емоції.

Список покликань

<https://www.understood.org/en/school-learning/for-educators/empathy/5-tips-for-supporting-students-socially-and-emotionally-during-distance>

<https://media.centervention.com/pdf/Scavenger-Hunt-Worksheet.pdf>

Ім'я _____

Шукачі скарбів: Емоції

Завдання: зафарбуй клітинки «знайдених» емоцій та заповни їх

Знайди щось, що ...

... робить тебе щасливим/щасливою.	... дивує тебе.	... дратує тебе.
... допомагає тобі запам'ятати цікаву подорож.	... нагадує тобі про когось, за ким ти сумуєш.	... ти можеш зробити для когось, щоб допомогти.
... робить твоїх рідних щасливими.	... є твоїм улюбленим подарунком.	... радує тебе у похмурий день.
... є твоїм улюбленим заняттям.	... веселить тебе.	... тобі не подобається робити.

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Друзі! У ці прекрасні травневі дні, у дні надії на краще майбутнє, коли ми всі, затамувавши подих, плануємо своє літо й життя після карантину та дистанційної роботи, дозвольте розповісти вам про так звані «Цілі сталого розвитку» (Sustainable Development Goals) — ключові напрямки розвитку країн, що були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку. На період від 2015 до 2030 року ухвалили 17 Глобальних цілей.

25-го вересня 2015 року 193 країн Генеральної асамблеї ООН прийняли документ «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», який містить 17 Цілей сталого розвитку, яким відповідають 169 завдань та 232 індикаторів.

Так, під час обговорень, Фінляндія наголосила на необхідності подолання нерівності, використанні правозахисного підходу, упровадженні гендерної рівності, дотриманні прав на та захисті сексуального й репродуктивного здоров'я, зв'язку між миром, безпекою та розвитком, допустимій навантаженості для довкілля й на тому факті, що Порядок денний стосується всіх країн.

Уряд України для досягнення Цілей сталого розвитку на національному рівні запланував здійснення нових програм і проєктів, щоб забезпечити макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість.

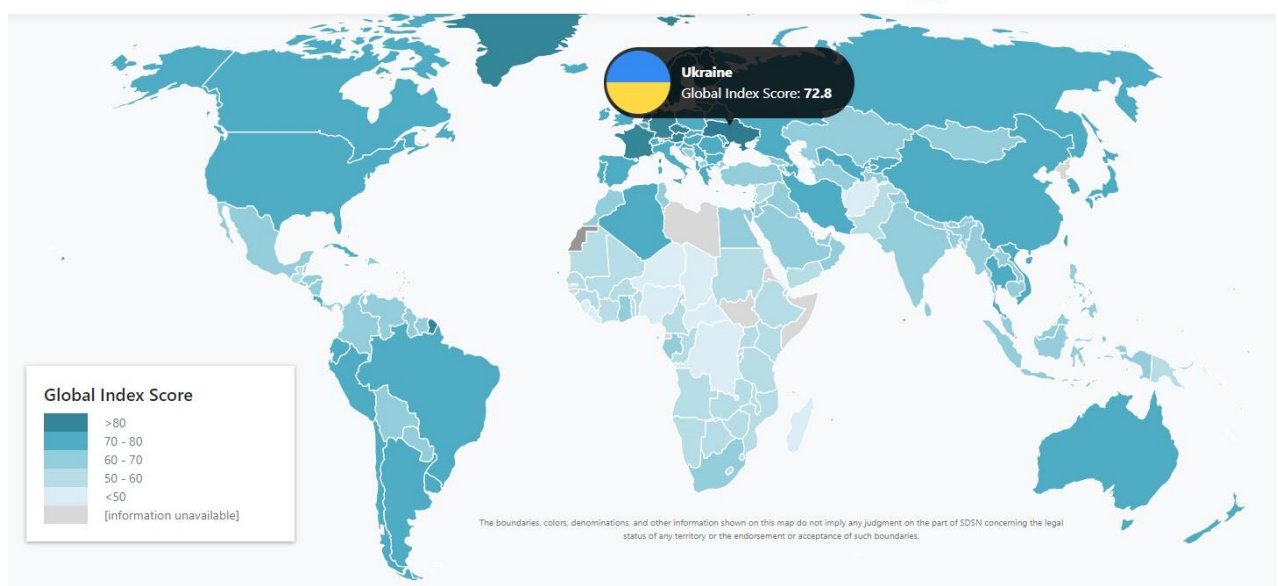
Майже 300 представників державних установ, агентств Організації Об'єднаних Націй в Україні, Національної академії наук України, громадськості й експертного середовища взяли участь у національних консультаціях для адаптації глобальних завдань розвитку з урахуванням національної специфіки.

У 2019 році показники України щодо реалізації цілей сталого розвитку були 72.8 (41-ше місце зі 162 країн), у Фінляндії – 82.8 (3-тє місце). Перше місце з показником 85.2 має Данія, а 2-ге місце – у Швеції (показник 85.0). Це дані сайту <https://dashboards.sdgindex.org/#/>

Sustainable Development Report Dashboards 2019
Transformations to Achieve the Sustainable Development Goals

BertelsmannStiftung

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Ministry for Foreign
Affairs of Finland

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

ПРОЄКТ СПІВФІНАНСУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

FCG.

Як уже було зазначено, цілей усього 17. Усі вони так чи інакше пов'язані між собою. Якісна освіта, подолання бідності, економічне зростання, чиста енергія, захист екосистем, гендерна рівність тощо. Гармонійний розвиток світу, нашого майбутнього, розуміння того, що ми всі в одному човні.

Уже пройдено третину шляху. За десять років ми побачимо, чи були досягнуті наші цілі, будемо аналізувати, чому в когось це вийшло краще.

А ось і сам перелік Цілей сталого розвитку. Ми спробували їх подати так, щоб ви змогли подискутувати з учнями на кожную тему окремо, а також використати відео, які могли б стати додатковим ресурсом для дискусії, твору або ж іншого творчого/групового завдання.

Ціль сталого розвитку	Приклади тем для дискусій, завдань, творів	Відео для дискусій, аналізу тощо
	<ul style="list-style-type: none"> - Які організації (і як саме) працюють в Україні для подолання бідності? Що саме вони роблять? (Релігійні, промислові компанії, державні органи тощо). - Як необхідно діяти кожному громадянину, щоб рівень бідності в країні знижувався? 	https://www.youtube.com/watch?v=0il4yVQwYdg https://www.youtube.com/watch?v=MNnHCRXeYfM
	<ul style="list-style-type: none"> - У яких країнах найбільше страждають від голоду? Чим це спричинено? - Як долають проблему голоду зараз у цих країнах? 	https://www.youtube.com/watch?v=ffOcvpofZro https://www.youtube.com/watch?v=0RFhrAhIbIk https://www.youtube.com/watch?v=7ZRpCUIGfKA
	<ul style="list-style-type: none"> - Як правильне харчування та фізичні вправи впливають на самопочуття, здоров'я та тривалість життя? - Як вакцинація змінила світ? 	https://www.youtube.com/watch?v=a_7V2SiOQgE https://www.youtube.com/watch?v=EHT-hLJeRWQ https://www.youtube.com/watch?v=qEFr18kqImg https://www.youtube.com/watch?v=jC0978wq54g https://www.youtube.com/watch?v=k2ZYCu1eT5s
	<ul style="list-style-type: none"> - Переваги та недоліки дистанційної освіти – власний досвід. Що треба покращити вчителів, школі, учню? - Освіта у світі – сьома частина населення планети не вміє читати. Як це змінити? - Чи є зв'язок між бідністю і освітою? Який він? Як змінити ситуацію в країні та світі? - Які негативні наслідки відсутності освіти для дівчат/жінок та хлопців/чоловіків? - Проведіть аудит вашої школи разом з дітьми. Які зміни необхідні, що можна змінити вже сьогодні? 	https://www.youtube.com/watch?v=Zc_pMq0UpyM (Україна та PISA) https://www.youtube.com/watch?v=GmljbIRJzDg (освіта та жінки) https://www.youtube.com/watch?v=z3EEXggZUCQ (інклюзивна освіта)

<p>5 ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ</p> 	<p>- Які важливі історичні події вплинули на гендерну рівність у світі та в Україні зокрема?</p> <p>- Жінки у науці.</p> <p>- Декретна відпустка для чоловіків? Необхідність чи данина моді?</p> <p>Дивіться також матеріали третього випуску.</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=8W-NMgrmHS4 (Жінки-дослідниці ТЕД)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=LIO5yc_ucEQ (Дослідниця планктону)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=9_HMC2Z_7Nk (Жінки за кермом у Саудівській Аравії)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=MqihjjEfyyQ (Дискримінація стосовно чоловіків)</p>
<p>6 ЧИСТА ВОДА ТА НАЛЕЖНІ САНІТАРНІ УМОВИ</p> 	<p>- Що таке відповідальне ставлення до водних ресурсів?</p> <p>- Як зміни клімату та нестача води може вплинути на якість життя жителів землі?</p> <p>- Проаналізуйте, скільки води витрачає ваша сім'я в місяць. Чи можна скоротити витрати і чи вплине це на якість вашого життя?</p> <p>Для додаткових ідей перегляньте наш другий випуск.</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=XzQUYuW1oqM (Пластик в океані)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=o1Wb2RgQNNQc (Кожна краплина має значення)</p>
<p>7 ДОСТУПНА ТА ЧИСТА ЕНЕРГІЯ</p> 	<p>- Проаналізуйте, чи є поруч зі школою (у вашому районі, області) компанії, які постачають так звану «чисту» електроенергію.</p> <p>- Проаналізуйте, чи витрачається дарма електроенергія вдома, у школі. Як можна цьому запобігти?</p> <p>- Дізнайтеся, чи є поруч із вами шкідливе виробництво. Що можна зробити, щоб таке виробництво стало менш шкідливим?</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=Q9zILlxHCM (Альтернативна енергія на Прикарпатті)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=tuQ1Ty0ihzo (Як в Африці перетворюють сміття в енергію..)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=3YX-gSVUONc (Куди подіти вітрові турбіни)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=G6tJYHfywx8 (Як туризм руйнує Альпи)</p>
<p>8 ГІДНА ПРАЦЯ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ</p> 	<p>- Що таке гідна праця для кожного? Як інші країни досягають цього? Чого бракує саме в Україні?</p> <p>- Що таке економічне зростання? Що важливіше: економічне зростання чи чисте довкілля? Наведіть приклади гармонійного поєднання або ж жертвування одним заради іншого.</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=AsyseDGeQZO (Праця дітей)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=I6iUIHc5ewk (Праця для людей з інвалідністю у Норвегії)</p>
<p>9 ПРОМИСЛОВІСТЬ, ІННОВАЦІЇ ТА ІНФРАСТРУКТУРА</p> 	<p>- Як відомі вам нові винаходи працюють на покращення вашого побуту?</p> <p>- День без Інтернету – який він?</p> <p>- Уявімо світ майбутнього: чого б вам хотілось від нього в першу чергу? Жити вічно?</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=ySmcQD-dwE4 (Інновації у 2016 році)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=0EiLL--OLww (Колонізація Марсу)</p>

	<p>Подорожувати за хвилину в інший кінець світу? Досліджувати інші планети? Ваш варіант? Як би це вплинуло на планету? Що б змінилося?</p>	
 <p>10 СКОРОЧЕННЯ НЕРІВНОСТІ</p>	<p>- Про які нерівності у вашому оточенні ви знаєте? Чому якась сім'я/громада/район тощо мають більше можливостей? - Які бувають нерівності? Фізичні, гендерні, за іншими ознаками. Що роблять різні організації, щоб подолати ці нерівності? Що робите ви?</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=csRTRizUjkc (Промова Папи Римського щодо мігрантів та біженців) https://www.youtube.com/watch?v=A5JmHJ9OnTU (День біженців у Мукачеві)</p>
 <p>11 СТАЛИЙ РОЗВИТОК МІСТ ТА СПІЛЬНОТ</p>	<p>- Яке майбутнє у вашого міста/села? Розкажіть про нього. - Яке майбутнє в Україні? Що зміниться на краще за 10 років? Чого вам бракуватиме, а чого – ні?</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=XBfPcaR6U (Міста майбутнього) https://www.youtube.com/watch?v=jFxCF_7ICKI (Гельсінкі – архітектура міста майбутнього)</p>
 <p>12 ВІДПОВІДАЛЬНЕ СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВО</p>	<p>- Як часто ви викидаєте те, що не використали? Чому так стається? Чому ми купуємо речі, які нам не потрібні? Як цьому запобігти? - Що таке відповідальне споживання? Для додаткових ідей перегляньте наш другий випуск.</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=qTOn2tKvK9M (Відповідальне споживання в Україні)</p>
 <p>13 ПОМ'ЯКШЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ</p>	<p>- Чи помічаєте ви зміни клімату за останні декілька років? Як можна спостерігати такі зміни? - Як впливає зміна клімату на економіку країни?</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=DJQzokr_0pc (Зміна клімату в Україні) https://www.youtube.com/watch?v=mzk7YAWQQdk (Що, як лід розтане?)</p>
 <p>14 ЗБЕРЕЖЕННЯ МОРСЬКИХ РЕСУРСІВ</p>	<p>- Що таке морські ресурси? Що їм загрожує? - Найбільший острів із сміття в Тихому океані. Перший і останній? - Робота українських дослідників в Антарктиді.</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=6a-2T1YL7KA (пластиковий острів) https://www.youtube.com/watch?v=fvaDcJNDAEU (Українська станція в Антарктиді)</p>
 <p>15 ЗАХИСТ ЕКОСИСТЕМ СУШІ</p>	<p>- Створіть дизайн буклету, у якому ви розкажете про проблеми екології у вашому місті/селі та закликаєте мешканців до дій. Які саме дії необхідні? Які екосистеми під загрозою?</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=6mXm9tEFel (Важливість біорізноманіття) https://www.youtube.com/watch?v=n3CqlhNw_g (Небезпека підпалів)</p>

	<p>- Що таке ООН? Яка її роль у збереженні та підтримці миру на землі?</p> <p>- Які виконавці (співачки, співачки, гурти) пропагують мир і справедливість? Хто такі посли доброї волі ООН?</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=C5wRtpE-Ldk (Джамала)</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=IsGmnLcf1uw (Блум)</p>
	<p>- Спробувати втілити будь-який проєкт з вищезгаданих, організувавшись у групи. Поділитися враженнями після втілення проєкту, що було важко, що легко. Чи складно було домовлятися про певні завдання?</p>	

Інші корисні ресурси

1. [http://www.un.org.ua/images/documents/3615/%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96_we b\(2\).pdf](http://www.un.org.ua/images/documents/3615/%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96_we b(2).pdf)
2. <http://sdg.org.ua/images/2016 SDGs Ukraine expert opinion ukr.pdf>
3. [http://www.un.org.ua/images/documents/3734/Guide to Saving the World SDGs UK R \(1\).PDF](http://www.un.org.ua/images/documents/3734/Guide to Saving the World SDGs UK R (1).PDF)
4. <http://margreetdeheer.com/eng/globalgoals.html>
5. <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620842/edu-sustainable-development-guide-15072019-en.pdf?sequence=4>

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Ministry for Foreign
Affairs of Finland

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

ПРОЄКТ СПІВФІНАНСОВАНО ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

FCG.